

SIGNUM

Tijdschrift

van de
*Contactgroep voor sociaal-economische en
institutioneel-juridische geschiedenis van
geestelijke en kerkelijke instellingen in
de Nederlanden in de Middeleeuwen*

jaargang XIX nummer 3-4
oktober-december 2007

De kartuizerorde in de Nederlanden voor het voetlicht

Bij de presentatie van het *Liber Amicorum Jan De Grauwe*, gepubliceerd naar aanleiding van de 75ste verjaardag van de vorser die reeds meer dan veertig jaar het onderzoek naar de geschiedenis van de kartuizerorde in de Nederlanden een gezicht geeft, ontvouwd de redacteurs van de feestbundel plannen om een structuur op te richten voor de bewaring, inventarisering en ontsluiting van privé-archivalia met betrekking tot de geschiedenis van de kartuizerorde in de Lage Landen op een wetenschappelijk verantwoorde wijze. Nadat op 11 november 2005 een aantal Belgische 'kartuizervrienden' bij elkaar kwam en overging tot de feitelijke stichting, traden ook Nederlandse collega's toe. Deze ontwikkeling leidde recentelijk tot de oprichting van de vereniging zonder winstoogmerk Cartusiana met zetel te Herne waar ooit in 1314 het eerste kartuizerklooster in de Nederlanden werd gesticht. Tot de adviserende leden van de vzw behoren em. prof. dr. James Hogg (Universiteit Salzburg), prof. dr. P. Nissen (Radboud Universiteit, Nijmegen), dr. R.Th.M. Van Dijk, O.Carm. (Titus Brandsma Instituut, Nijmegen), prof. dr. J.M.M. Hermans (†) (Rijksuniversiteit, Groningen), prof. dr. G. Claassens (Katholieke Universiteit Leuven), dr. E. Persoons (ere-algemeen rijksarchivaris van het Algemeen Rijksarchief Brussel) en dr. Wim François (Katholieke Universiteit Leuven).

Doelstellingen van Cartusiana

Cartusiana vzw is een kenniscentrum en netwerk dat alle belangrijke Belgische en Nederlandse onderzoekers samenbrengt, die in diverse domeinen rond het kartuizererfgoed uit de Nederlanden werkzaam zijn. De vereniging beoogt volgende doelstellingen.

1. Als *kerntaak* het prospecteren, verwerven, en bewaren of in bewaring geven van alle mogelijke geschreven, gedrukte, audiovisuele en gedigitaliseerde bronnen, verworven uit eigen middelen, schenkingen of legaten, met betrekking tot de geschiedenis en spiritualiteit van de kartuizerorde in de Nederlanden, in haar relaties met bestuurlijke en kerkelijke overheden.
2. De valorisering van deze bronnen op een historisch verantwoorde, eigentijdse en toekomstgerichte manier, bestaande uit:
 - een *wetenschappelijke ontsluiting* door middel van het organiseren van symposia, het publiceren van studies en een informatieve website, alsook door het participeren aan nationale of internationale, wetenschappelijke onderzoeksgroepen, projecten en bijeenkomsten;

- een *publieke dienstverlening* zoals het verstrekken van advies en vorming aan individuen en verenigingen, het stimuleren en organiseren van vulgariserende publicaties, tentoonstellingsprojecten en andere manifestaties.
3. Het onderhouden van uitgebreide *contacten* met internationale onderzoekscentra en vorsers in het academisch milieu, met lokale initiatieven zoals de vzw Vrienden van het Sint-Jansbergklooster (Zelem-Halen, België), de vzw Studiegenootschap Herne (Herne, België) en de Stichting De Roermondse Kartuizers (Roermond, Nederland), en met internationale organisaties zoals Signum (Contactgroep voor sociaal-economische en institutioneel-juridische geschiedenis van geestelijke en kerkelijke instellingen in de Nederlanden in de middeleeuwen, Nederland), Analecta Cartusiana (Universität Salzburg, Oostenrijk), Stiftung Kartause Ittingen (Warth, Zwitserland), Unité de Recherche Archéologique Cartusienne (URAC, Jura, Frankrijk), Centre de Recherche et d'Etude de Spiritualité Cartusienne (C.R.E.S.C., Parijs, Frankrijk) en Centre de Recherches Cartusiennes (C.R.C., Pont-Saint-Esprit, Frankrijk).

Contacten

vzw Cartusiana (ondernemingsnummer 0891.991.313)
 Liezebeekwijk 3 - B-1540 Herne - België
 Jos Bernaer (secretaris): jos.bernaer@skynet.be
 Tom Gaens (voorzitter): tom.gaens@gmail.com
 Frans Hendrickx (vice-voorzitter): hendr@belgacom.net

Wetenschappelijke ontsluiting in druk en op internet

Naast een nieuwe reeks met wetenschappelijke publicaties, die als subreeks in de befaamde serie *Analecta Cartusiana* zal verschijnen, uitgegeven door Peeters Publishers te Leuven en onder hoofdredactie van drs. Frans Hendrickx, wil de vzw Cartusiana ook met een internet-platform haar doelstellingen vorm geven. Voor een aantal publicaties zoals analytische bibliografieën en prosopografische studies, die voortdurend aan verandering onderhevig zijn, biedt een uitgave in elektronische vorm immers een praktischere oplossing dan de traditionele druk.

Nachm salmē alledille de bedighe cortē int
 cōuent. en als een rechte in de pūre ghema
 et wāt die selē si alle te gade op staen in de
Eest dit de dekenē en de pūre in de clere
 vdgaderighe givet es. soe sal mē xxxvi
 vte huse nā hen liede brude in goede ordōfchap
 en in heileghe unclighe Wilt hiet mē de lāne
 of die dāmers die hēre
 die r. rdden onshē had
 de sū heet mē de lāne
 die te sūghe lūalē es
 lūne hē. ofte lūne meer
 wāt de onderhozēghe te
 te wāt behēne ghebrōcē
 sūm en de dekenē te pro
 vōstē en alle de te gade
 selē de abbt onsdāen vese
 en mē settē de hēne. die
 de sūffachtēheit dūghe
 selē bouē hare dekenen
 Talle na gods gheleden
 en de beneelne haers abbt
 Wellze dekenē mē alsoe
 daen vte huse sal. t de welke de abbt schetler sal
 moghe deelle sine laste. En mē false niet huse
 na hare ordināde in na de vdiēte haers le
 ues en na de leerre hare vdiēte. **E**est dit e
 nech in hen liede met eneghe vdiēte hē vles
 fende wāt wāt te lere spēne. en als sēmbē en
 āder wāt en dū dē wāt lere spt es. en hē niet te
 tūen en wille. soe sal mēne af dān en sette enē

Het oudst bewaarde handschrift van de *Regula Benedicti* in de vertaling van de
 Hernse "Bijbelvertaler van 1360", gekopieerd door de Necrologium-kopiist in
 een verzorgde textualis (glossen in libraria)
 Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 2485, f. 31r

De structuur van de in opbouw zijnde website cartusiana.org bestaat
 momenteel uit een zevental onderdelen.

I. KARTUIZERORDE

De geschiedenis van de kartuizerorde in de Nederlanden maakt deel uit van
 de geschiedenis van de orde in haar geheel.

1. Vooreerst maken we kennis met de voornaamste bibliografieën, studies en
 encyclopedische publicaties over de orde in het algemeen. Zij vormen een
inleiding tot de wetenschappelijke literatuur over de orde.
2. In het *ontstaan van de orde* belichten we de figuur van de stichter van La
 Chartreuse, Bruno van Keulen, en de kerkelijke omgevingsfactoren die de
 stichting van de kartuizerorde hebben beïnvloed.
3. Bruno's erfenis leidde tot het vastleggen van de levensgewoonten der
 kartuizers door Guigo I. De *codificatie van de orde* wordt in de opeenvolgende
 statuten verder ontwikkeld.
4. Een strenge observantie is alleen mogelijk dankzij een sterk centraal *bestuur*
van de orde met een overzichtelijke indeling in provincies en een efficiënt
 werkende visitatie.
5. Op de *levenswijze van de kartuizers* heeft de spiritualiteit van de
 woestijnvaders een grote invloed gehad. De kartuizers leidden een geestelijk
 bestaan in afgezonderde contemplatie en ascese, terwijl ze ook een
 gemeenschap vormden. De dagindeling van de kartuizers zorgde door een
 doelmatige afwisseling van gebed, studie en handenarbeid voor het
 noodzakelijke mentale evenwicht.
6. De levenswijze drukte ook zijn stempel op de *woonvorm van de kartuizers*.
 Hoe werd een kartuizerklooster gebouwd en hoe zag een kartuizercel er uit?
7. Er bestond ook een vrouwelijke tak in de orde van de H. Bruno: de
kartuizerinnen. We schetsen hun oorsprong en geschiedenis, vestigen de
 aandacht op hun gelijkenissen en verschillen met de monniken en
 verduidelijken vooral het feit van de maagdenwijding, een unieke ritus in de
 geschiedenis van de Kerk.
8. In dit laatste onderdeel overlopen we in vogelvlucht de *relatie van de orde*
tot de Kerk gedurende de negen eeuwen van haar bestaan en trachten we haar
 plaats in de Kerk van vandaag te positioneren.

II. KARTUIZEN IN DE NEDERLANDEN

In dit onderdeel wordt nader aandacht besteed aan de geschiedenis van de
 kartuizen in de Nederlanden.

1. In een *algemene inleiding* bieden we vooreerst een historiografie van de
 kartuizerorde in onze gewesten. Vervolgens verklaren we de wijze waarop
 doorgaans het initiatief werd genomen om een kartuizerklooster te stichten.
 Hierna geven we een overzicht van de verschillende soorten bewoners in een

kartuis. Ten laatste vestigen we de aandacht op de kartuizerprovincies waarin de Dietse kartuizen gelegen hebben, in het bijzonder de Provincia Teutoniae, tot welke circumscriptie de meeste huizen hebben behoord.

2. Na de algemene inleiding wordt in een doorlopend breedvoerig verhaal de geschiedenis van de tweeëntwintig kartuizen verhaald die tussen de 14de-18de eeuw in de Nederlanden hebben bestaan.

3. In het onderdeel 19de-20ste eeuw wordt er gehandeld over de verstrooiing der kartuizers in de diaspora na hun uiteindelijke verdwijning uit de Nederlanden in 1796 en over de tijdelijke uitwijking van kartuizers uit Frankrijk naar België in het begin van de 20ste eeuw. Na de Tweede Wereldoorlog werd door leken een Stichting Dionysius de Kartuizer opgericht met het doel een kartuizervestiging in Tubbergen (Overijssel) voor te bereiden. Ook wordt er informatie verschaft over de recentste ontwikkelingen van een nieuwe orde die spiritueel nauw aansluit bij de kartuizerorde zonder evenwel met deze een juridische band te hebben.

4. Op een kaart wordt de geografische ligging van de kartuizen in de Nederlanden ten overstaan van de ordeprovincies, waartoe ze behoorden, aanschouwelijk voorgesteld.

III. MONASTICON VAN DE GESCHIEDENIS DER KARTUIZEN IN DE NEDERLANDEN

Het monasticon is een dynamisch onderdeel van deze site. Dit betekent dat zijn inhoud voortdurend in opbouw is en continueel aangepast wordt, doordat deze regelmatig wordt vervolgd, herzien, gecorrigeerd en vermeerderd. Voorstellen tot verbeteringen zijn zeer welkom en worden eventueel verwerkt met verzekering van bronvermelding. Per klooster worden de bronnen en literatuur uitgesplitst over hoofd- en onderrubrieken en hun inhoud worden geanalyseerd en van commentaar voorzien. De hoofd- en onderrubrieken zijn de volgende: algemene bibliografie, algemene geschiedenis, institutionele geschiedenis, sociaal-economische geschiedenis, geschiedenis van het geestesleven, geschiedenis van het kunstbezit.

IV. LITERAIRE ERFGOED VAN DE KARTUIZERS IN DE NEDERLANDEN EN HET RIJNLAND

Het literaire erfgoed is een eveneens een dynamisch onderdeel van deze site zoals hierboven beschreven. Het uiteindelijke doel van dit onderdeel is de verzameling van alle gegevens betreffende de volledige literaire productie van de kartuizers uit de Dietse gewesten met hun vertakkingen in het Rijnland als auteurs, bewerkers, vertalers of editors, overgeleverd in

handschriften, incunabelen, postincunabelen en latere drukken, zowel in hun geheel als fragmentarisch, en ongeacht of hun oorspronkelijke geschriften of kopieën daarvan tot stand zijn gekomen en nadien bewaard werden in kartuizer- of andere bibliotheken. Dit zou mettertijd moeten leiden tot de publicatie van een Clavis Scriptorum Cartusianorum in Provincia Teutoniae.

V. DOCUMENTEN

In dit onderdeel van de website vindt men documenten van uiteenlopende aard met betrekking tot de kartuizerorde in de Nederlanden.

1. Gegevens over de besluiten van het generaal kapittel van de orde, de zgn. *Cartae*, die een belangrijke bron van informatie vormen voor de geschiedenis van de kartuizerorde.

2. Onder *Diverse bronnen* wordt allerlei ongepubliceerd bronnenmateriaal op strikt wetenschappelijke basis bijeengezameld, alsook gegevens verdoken in bronnen of publicaties en data uit moeilijk beschikbare publicaties.

3. *Lezingen* omvatten referaten voor geleerde en andere genootschappen, toespraken bij de opening van tentoonstellingen of vergaderingen enz.

4. Bovendien zijn een aantal weetjes en nieuwtjes opgenomen uit gelegenheidswerk van allerhande soort waarvan de historiciteit evenwel gewaarborgd is. Men vindt ze terug onder *Wetenswaardigheden*.

VI. PUBLICATIES

Hier wordt de mogelijkheid geboden om *wetenschappelijke* artikels in verband met alle aspecten van de geschiedenis der kartuizerorde in de Nederlanden te publiceren. Het voordeel van een publicatie op internet is haar onmiddellijke beschikbaarheid, belangrijk voor een continuele voortgang van het wetenschappelijk onderzoek. Het is zelfs mogelijk een artikel *in opbouw* te plaatsen, om eventueel tijdens de redactie een gedachtewisseling aan de gang te brengen.

VIII. ONDERZOEK

De vzw Cartusiana tracht als kenniscentrum voor kartuizergeschiedenis in de Nederlanden uitgebreide contacten te onderhouden met internationale onderzoekscentra en vorsers in het academisch milieu.

1. Onder *Projecten* vindt u gedetailleerde informatie over de lopende onderzoeksonderwerpen.

2. In het onderdeel *Theses* wordt melding gemaakt van lopende of voltooide eindverhandelingen, doctoraalscripties en doctoraatsthesisen aan Belgische

en Nederlandse universiteiten. Zij kunnen eventueel online of via internet beschikbaar worden gesteld.

Internetadres

www.cartusiana.org

Contacten

Tom Gaens (webmaster): tom.gaens@gmail.com

Frans Hendrickx (inhoudsverantwoordelijke): hendr@belgacom.net

Poortgebouw van de Hernse kartuis

Symposium: *Ordo pre ceteris commendatus. Geestelijke hervormingen in de late middeleeuwen onder invloed van de kartuizers*

De verwarring van het Westers Schisma en de wantoestanden op politiek en religieus gebied in de katholieke Kerk leken de kartuizerorde in de veertiende en de vijftiende eeuw niet te verlammen. Ondanks de interne verdeeldheid ten

gevolg van het schisma, telde de orde in de Nederlanden en het Rijnland in de tweede helft van de veertiende eeuw talloze stichtingen en bloeiden reeds bestaande kloosters in economisch en cultureel opzicht hoog op. Nieuwe geestelijke stromingen rond volgelingen van Jan van Ruusbroec en Geert Grote roemden de kartuizers als de *viri religiosi*. Onder meer in hun regelgeving, in de verinnerlijking van hun geestelijke leven en hun grote voorliefde voor boeken lieten zij zich inspireren door de volgelingen van Bruno. Ook de oude monastieke ordes ontkwamen niet aan de roep naar hervormingen van hun observantie, hetzij opgelegd onder dwang of organisch gegroeid vanuit eigen rangen, en met merkbare invloeden van de kartuizers en Moderne Devotie. Met een wetenschappelijke bundel beoogt de vzw Cartusiana dieper in te gaan op de vraag in hoeverre de kartuizers in de Nederlanden op verscheidene geestelijke en monastieke hervormingen in de late middeleeuwen een impact hadden. Is actieve of passieve impact aanwijsbaar op basis van kartuizerbronnen, in sporen van uitwendig beleid en in de keuze van boekenbezit en -productie? In hoeverre viel actieve beïnvloeding te rijmen met de strenge regel die de kartuizers een teruggetrokken bestaan oplegden?

CALL FOR PAPERS

De bundel zal onder redactie van Tom Gaens en Frans Hendrickx verschijnen in de nieuwe reeks *Studia in Provincia Teutonica* als een subreeks van de bestaande serie *Analecta Cartusiana*, uitgegeven door Peeters Publishers te Leuven en onder hoofdredactie van drs. Frans Hendrickx. Enkele van de bijdragen aan de bundel zullen worden voorgesteld op een eendaags symposium op 15 mei 2008 in het voormalige kartuizerklooster te Zelem bij Diest (België). De vereniging Cartusiana nodigt u uit een bijdrage te leveren aan de bundel en/of het congres, en om vóór 31 januari 2008 een voorlopige titel van uw artikel en een synopsis van uw lezing te zenden aan de redactieleden. Publicaties in het Nederlands, Frans, Duits en Engels worden aanvaard.

Tom GAENS & Frans HENDRICKX

ONLANGS VERSCHENEN

ADAM, Renaud, 'Saint Lambert et la dévotion moderne. La diffusion de la Vita Landiberti Leodiensis du chanoine Nicolas († ca. 1146) au XVe siècle', in: *Revue bénédictine* 116/1 (2007) p. 119-132.

ANDREWS, Frances, *The Other Friars. The Carmelite, Augustinian, Sack and Pied Friars in the Middle Ages* [Monastic Orders] (Woodbridge: The Boydell Press, 2006) 261 p. ISBN 1-84383-258-5

ANTON, Hans Hubert, 'Neue Studien zu Trier im frühen und hohen Mittelalter. Zum Trierer hagiographischen corpus und zu dem Bischofsriten', in: *Rheinische Vierteljahrsblätter* 71 (2007) p. 43-83.

BALACE, Sophie, 'Les influences antiques dans l'orfèvrerie mosane', in: Benoît VAN DEN BOSSCHE m.m.v. Jacques BARLET (red.), *L'art mosan* (Luik, 2007) p. 136-143.

BEAULAND, Véronique, *Le malheur d'être exclu? Excommunication, réconciliation et société à la fin du Moyen Âge* [Histoire ancienne et médiévale 84] (Parijs: Publications de la Sorbonne, 2006) 383 p. ISBN 2-85944-547-1

VAN DEN BERG, A.L.J. en R.M.W.M. BEERENS, 'Klooster Eemstein historisch en archeologisch benaderd', in: *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden* 3 (Zwijndrecht 2007), p. 51-81.

BERSCHIN, Walter, 'Der Hauptschreiber des "Codex Egberti". Ein Kalligraph des X. Jahrhunderts', in: *Scriptorium* 61/1 (2007) p. 3-47.

BEUKERS, Renée, 'De pastoors en de levende heilige. Religieuze autoriteiten in de laatmiddeleeuwse stad', *Historica* 30 (2007) 12-14.

BEYER DE RYKE, Benoît, 'Une thèse et ses critiques. La naissance du Purgatoire de Jacques Le Goff', in: *Actes du VIIe congrès des cercles francophones d'histoire et d'archéologie de Belgique (AFCHAB) et LIVE congrès de la Fédération des cercles d'archéologie et d'histoire de Belgique. Congrès d'Ottignies - Louvain-la-Neuve, 26, 27 et 28 août 2004* (Brussel, 2007) p. 548-561.